

1. نظام سیاسی و اداری دوره حکومت ماد چگونه بود؟

2. منابع اطلاعاتی در مورد شیوه حکومتی و تشکیلات اداری هخامنشیان را نام ببرید

3. نقش شاه در تشکیلات سیاسی هخامنشیان را بیان کنید

4. در دوره هخامنشیان شاه با چه کسانی و درباره چه اموری مشورت می کرد؟

آیین کشورداری

درس ۱۱

در این درس، شما با استفاده از شواهد و مدارک معتبر تاریخی و باستان‌شناختی، نظام حکومتی ایران باستان را مطالعه و بررسی کرده، شیوه‌های مدیریتی، تشکیلات اداری و نظامی آن دوره و کارکرد آنها را ارزیابی می کنید.

○ سنگ‌نگاره داریوش یکم و درباریان - تخت جمشید

ادعا می کردند که به خواست اهوره‌مزدا به مقام پادشاهی دست یافته‌اند و به یاری او بر کشور فرمان می‌رانند. این ادعا به نوعی به حکومت آنان جنبه دینی می‌داد و مردم را تشویق و ترغیب به فرمان برداری از آنان می‌کرد. **3**

نظام سیاسی و اداری

1 ارائه تصویری روشن و کامل از نحوه اداره کشور و تشکیلات اداری در دوران ماد، به دلیل کمبود اسناد و شواهد مکتوب، بسیار دشوار است. به نظر می‌رسد که شاهان ماد، به تقلید از شاهان پیشین و معاصر خود، حکومت می‌کردند و احتمالاً دربار و تشکیلات اداری محدود و کوچکی داشته‌اند که شامل پادشاه و برخی صاحب‌منصبان درباری، فرماندهان نظامی و حاکمان محلی می‌شده است. **1**

هخامنشیان: از شیوه کشورداری دوران هخامنشیان آگاهی بیشتری داریم. **2** سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی هخامنشی و نیز نوشته‌های مورخان یونانی عهد باستان، حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره نظام حکومتی و تشکیلات اداری آن دوران است. **2**

3 در رأس تشکیلات سیاسی و اداری هخامنشیان، پادشاه قرار داشت که از اختیارات فراوانی در اداره امور کشور برخوردار بود. پادشاهان هخامنشی، به‌ویژه داریوش یکم،

فعالیت ۱

الف - درباره اهداف و انگیزه شاهان هخامنشی از طرح چنین ادعایی، در کلاس گفت و گو کنید.

ب - تحقیق کنید که فرّه ایزدی یا فرّ کیانی در ایران باستان چه مفهومی داشته و ارتباط آن با ادعای اعطای مقام شاهی از سوی اهوره‌مزدا به شاهان هخامنشی چه بوده است.

با این حال **4** شاهان هخامنشی، خود را بی‌نیاز از مشورت با بزرگان و مشاوران نمی‌دانستند. از این رو، یک گروه مشورتی شامل بلندپایگان سیاسی، نظامی، اداری و احتمالاً مذهبی و حقوقی در کنار پادشاه حضور داشتند که وی درباره مسائل مهم حکومتی، به‌ویژه جنگ و صلح، با آنان مشورت می‌کرد. **4** هخامنشیان برای اداره قلمرو پهناور حکومت خود که شامل

1. تشکیلات سیاسی و اداری هخامنشیان در زمان کوروش هخامنشی چگونه بود؟

2. بنیانگذار و طراح اصلی نظام سیاسی_اداری حکومت هخامنشیان چه کسی بود؟ **داریوش یکم**

3. نظام سیاسی و اداری هخامنشیان به چند بخش تقسیم میشد؟

4. اجزای اصلی تشکیلات اداری مرکزی در دربار هخامنشی را نام ببرید

5. وظیفه مهم دیوان شاهی چه بود؟

6. نظام سیاسی_اداری که داریوش یکم ایجاد کرد چه نتیجه ای داشت؟

وی به عنوان بنیان گذار و طراح اصلی نظام سیاسی - اداری حکومت هخامنشیان شناخته می شود.

3 (نظام سیاسی-اداری که داریوش یکم ایجاد کرد، به دو بخش تشکیلات اداری مرکزی و تشکیلات استانی یا ساتراپی تقسیم می شد)

4 (تشکیلات اداری مرکزی در درون دربار هخامنشی و در پایتخت ساماندهی شده بود و اجزای اصلی آن را **خزانة**

شاهی، انبار شاهی و دیوان شاهی تشکیل می دادند)

هر یک از این اجزا، به وسیله یکی از نجبای بلند پایه مادی یا پارسی اداره می شد. 5 (دیوان شاهی وظیفه مهم نگارش،

تنظیم، ثبت و نگهداری نامه ها، اسناد و نوشته های دولتی را بر عهده داشت. 5 در این دیوان، تعداد زیادی از دبیران و

منشیان کار می کردند که به زبان ها و خط های رایج در سرزمین های هخامنشیان آشنا بودند.

سرزمین های گوناگون با اقوام، فرهنگ ها و آداب و رسوم متفاوت

می شد، نیازمند شیوه های مدیریتی تازه و تشکیلات حکومتی

1 (بودند) کوروش، بنیان گذار حکومت هخامنشی، از

تشکیلات و تجربه های اداری حکومت های پیشین، برای

اداره امور کشور استفاده کرد و شیوه جدیدی از فرمانروایی

4 (خردمندان را که مبتنی بر احترام به دین و فرهنگ مردم

سرزمین های فتح شده و مشارکت آنان در حکومت بود، ارائه

کرد. سیاست کوروش بزرگ این بود که از طریق مشارکت دادن

اقوام و ملت ها در اداره حکومت هخامنشی، وفاداری و پشتیبانی

1 (آنان را جلب کند)

در زمان داریوش یکم، حکومت هخامنشی به نهایت

گسترش خود رسید و این پادشاه هوشمند و لایق، برای

سامان دادن به امور و اداره بهتر قلمرو پهناور تحت فرمان

خود، نظام اداری منظم و کارآمدی را پدید آورد. از این رو،

● مهر دوره هخامنشی؛ نامه های اداری هخامنشیان به خط و زبان آرامی نگارش یافته و مهر می شد. منصب مَهر داری، یکی از مناصب دیوان شاهی بود.

نیرومند پدید آورد. 6

در زمان هخامنشیان، مسئولیت بازرسی و نظارت دقیق و کامل بر عملکرد مقام ها و مأموران دولتی در پایتخت و

شهر بی ها (ساتراپی ها) 7 بر عهده یکی از خویشاوندان نزدیک شاه یا یکی از درباریان مورد اعتماد و وفادار به او قرار

داریوش یکم، تشکیلات استانی یا شهر بی و شیوه اداره آنها

را نیز از نو سامان داد و قواعد تازه ای را برای نظارت و تسلط

بیشتر حکومت مرکزی بر شهر بی ها به وجود آورد.

6 (نظام سیاسی - اداری که داریوش یکم ایجاد کرد، موجب

وحدت بیشتر قلمرو هخامنشیان شد و حکومتی متمرکز و

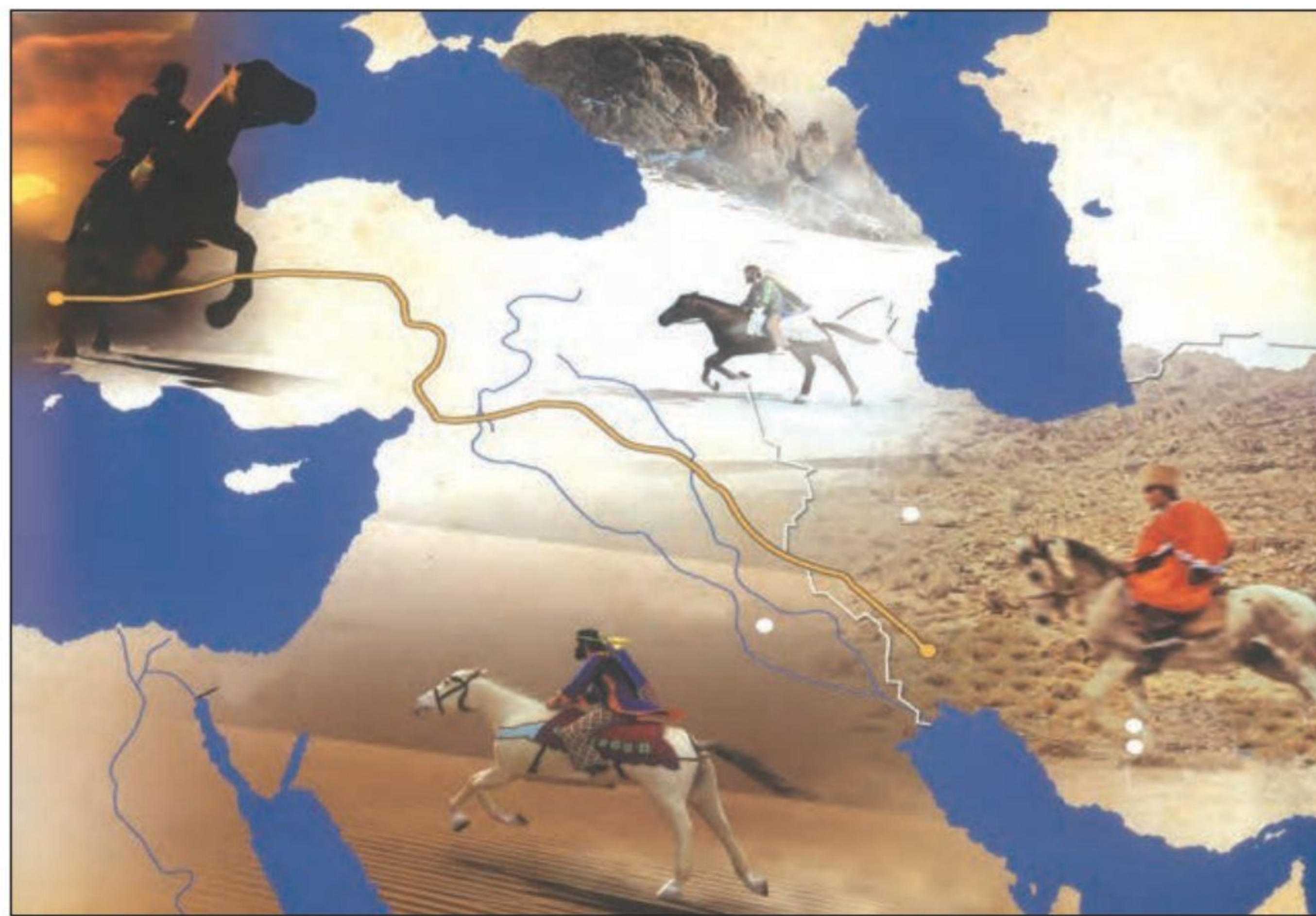
7. در زمان هخامنشیان مسئولیت بازرسی و نظارت دقیق بر عملکرد مقام ها و مأموران دولتی بر عهده چه کسانی بود؟

می گرفت. مسئول بازرسی و مأموران تحت فرمانش، به عنوان «چشم و گوش شاه» معروف بودند. آنان به طور منظم به بخش‌های مختلف قلمرو سر می کشیدند تا اطمینان پیدا کنند که صاحب‌منصبان حکومتی وظایف خود را به درستی انجام می دهند و اوضاع کشور بسامان است. (7)

فعالیت ۲

با یکدیگر همفکری کنید و پاسخ دهید:

الف - چرا در دوران هخامنشیان مأموران اداره بازرسی و نظارت، به عنوان «چشم و گوش شاه» شناخته می شدند؟
ب - در زمان کنونی چه نهادها یا وزارت‌خانه‌هایی، تقریباً همان وظایفی را انجام می دهند که در آن زمان، مأموران بازرسی انجام می دادند؟

● پیک‌های تیزپای دوران هخامنشی در مسیر جاده شاهی (مأخذ: هفت رخ فرخ ایران)

یک توضیح

داریوش یکم قلمرو وسیع هخامنشیان را به ۲۳ شهرتبی تقسیم کرد که یونانیان آنها را «ساتراپی» و حاکم آن را «ساتراپ» می نامیدند. ساتراپی را در زبان فارسی می توان به شهرتبی یا شهرتانی و ساتراپ را شهرتبان یا شهرتبان ترجمه کرد. بعدها تعداد شهرتبی‌ها افزایش یافت، به طوری که در زمان خشایارشا به حدود ۳۰ شهرتبی رسید. فارس به عنوان سرزمین اصلی و زادبوم هخامنشیان زیر نظر مستقیم پادشاه اداره می شد، اما سایر شهرتبی‌ها دارای شهرتبان یا حاکمی بودند که توسط شاه منصوب می شد. با تدبیر داریوش، در کنار هر شهرتبان، یک فرمانده نظامی و یک مدیر امور مالی و اداری نیز قرار گرفت که به طور مستقیم تحت فرمان شاه عمل می کرد. علاوه بر آن، هر شهرتبی، خود به قسمت‌های کوچک‌تری تقسیم می شد. همچنین مأموران چشم و گوش شاه در همه جا نظاره‌گر رفتار تمامی صاحب‌منصبان در شهرتبی‌ها بودند.

داریوش بزرگ همچنین به منظور نظارت دقیق و کامل بر کار حاکمان شهرتبی‌ها و اطمینان از روند درست امور، شبکه برید را پدید آورد. این شبکه شامل تعداد زیادی از پیک‌های تیزپای پیاده و سواره بود که کار خبرگیری و خبررسانی را میان پایتخت و دیگر نقاط کشور بر عهده داشتند. شبکه وسیعی از جاده‌ها، چاپارخانه‌ها و چاپارها که به فرمان داریوش به وجود آمده بود، در اختیار مأموران برید و افرادی با عنوان چشم و گوش شاه قرار داشت که کار خود را در کمترین زمان و به خوبی انجام دهند.

1. در دوره حکومت سلوکیان قدرت و مناصب مهم سیاسی، اداری و نظامی در اختیار چه کسانی بود؟ **یونانیان**

2. تشکیلات سیاسی و اداری سلوکیان چگونه بود؟

3. خاندان اشکانی به اتکای چه کسانی به قدرت رسیدند؟

4. بالاترین مقام سیاسی و نظامی کشور در دوره اشکانیان چه کسی بود؟ **پادشاه**

5. معروف ترین خاندان های که در قدرت و حکومت اشکانی سهم بودند را نام ببرید

سلوکیان:

در دوران حکومت سلوکی، قدرت و مناصب مهم سیاسی، اداری و نظامی در اختیار یونانیان بود. سلوکیان برای تحکیم سلطه خود، یونانیان زیادی را به ایران کوچاندند و آنان را در شهرهای جدیدی که بیشتر به شهرک‌ها و پادگان‌های نظامی شباهت داشتند، جای دادند. سلوکیان بخش عمده‌ای از تشکیلات دیوانی (اداری و مالی) هخامنشیان را به خدمت گرفتند. تقسیمات کشوری مانند روزگار هخامنشی بود و سلوکیان، قلمرو خود را به تعداد زیادی شهری (ساتراپی) تقسیم کردند. آنان در گرفتن مالیات به روش پیشین عمل می‌کردند. فرمانروایان سلوکی همچنین به سیاست آزادی و مدارای دینی پادشاهان هخامنشی ادامه دادند(2)

اشکانیان: خاندان اشکانی به اتکای جنگاوران قبایل صحراگرد شرق ایران، به قدرت رسیدند(3) پادشاه اشکانی بالاترین مقام سیاسی و نظامی کشور به شمار می‌رفت. علاوه بر خاندان شاهی، خاندان‌های بزرگ دیگری نیز در قدرت و حکومت سهم بودند(5) معروف‌ترین این خاندان‌ها عبارت بودند از: کارن یا قارن در نهاوند، سورن در سیستان، و مهران در ری(5) 6 (در دوران اشکانی دو مجلس وجود داشت. در یکی از این مجالس، شاهزادگان، بزرگان درباری و نمایندگان هفت

6. در دوره اشکانیان چند مجلس وجود داشت و شامل چه کسانی بود در مورد چه مسائلی تصمیم‌گیری می‌کردند؟

فعالیت ۳

با توجه به شیوه حکومت اشکانیان، دلیل بیاورید که چرا تشکیلات اداری (دیوان‌سالاری) در دوران آنان، به گستردگی تشکیلات اداری دوران هخامنشیان و ساسانیان نبود؟

در دوره ساسانیان..... **پادشاه**..... در راس هرم قدرت سیاسی جای داشت.

ساسانیان: در دوره ساسانی نیز همچنان پادشاه در رأس هرم قدرت سیاسی جای داشت. پادشاهان ساسانی مانند پادشاهان هخامنشی ادعا می‌کردند که بنا به خواست اهوره‌مزدا به مقام شاهی رسیده‌اند و حکومت آنان مورد تأیید او است.

○ اردشیر بابکان، بنیانگذار سلسله ساسانیان (سمت چپ) هنگام دریافت حلقه شاهی از اهوره‌مزدا (سمت راست) - نقش رستم

1. در دوره ساسانیان چه کسانی در قدرت و اداره کشور سهیم بودند؟

2. پادشاهان ساسانی برای ایجاد تمرکز و افزایش نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور چه اقداماتی انجام دادند؟ پیامد این اقدام ها در راس تشکیلات اداری ساسانیان **وزیر** قرار داشت که به او **بزرگ فرمادار** می گفتند چه بود؟

3. نقش وزیر در حکومت ساسانیان چه بود؟

4. نقش دبیران در تشکیلات اداری ساسانیان چه بود؟

با راهنمایی دبیر خود، سه مورد دیگر از نقش برجسته های دوران ساسانی با موضوع دریافت تاج و حلقه شاهی از اهوره مزدا را جست و جو کنید و تصویر آنها را در کلاس نمایش دهید.

به رئیس دبیران و کاتبان یا **دبیران مهست** می گفتند

و مناطق مختلف کشور به ویژه نواحی جنوبی، مرکزی و غربی آن، تحت نظارت و سلطه مستقیم حکومت ساسانی قرار گرفت. **2**

تشکیلات اداری ساسانیان از اداره ها یا دیوان های مختلفی تشکیل شده بود که در راس آنها، وزیر بزرگ قرار داشت که به او بزرگ فرمادار می گفتند. **3** وزیر تحت نظارت مستقیم پادشاه کار می کرد و مجری فرامین او بود. زمانی که پادشاه در جنگ یا سفر بود، وزیر به عنوان جانشین او کشور را اداره می کرد. وزیر همچنین گاهی فرماندهی سپاه را نیز در جنگ به عهده می گرفت. **3**

1 (علاوه بر پادشاه ساسانی، افراد و گروه های دیگری از قبیل اعضای خاندان شاهی، سران خاندان های قدیمی، وزیران، رؤسای ادارات و رؤسای روستاها در قدرت و اداره کشور سهیم بودند و مقامات بالای کشوری و لشکری را در اختیار داشتند. **1** پادشاهان ساسانی به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور **2** از یک سو سپاهی دائمی و نیرومند تشکیل دادند و از سوی دیگر تشکیلات اداری (دیوان سالاری) را انسجام و نظم بخشیدند و آن را تقویت کردند. در نتیجه این اقدام ها، از تعداد حکومت های موروثی محلی به طور محسوسی کاسته شد

یک توضیح

فردوسی در شاهنامه، اهمیت بالای طبقه دبیران را از زبان اردشیر بابکان این گونه بیان می کند:

به دیوانش کارآگهان داشتی	به بی دانشان کار نگذاشتی
کسی را که کمتر بُدی خط و ویر	نرفتی به دیوان شاه اردشیر
سوی کارداران شدندی به کار	قلم زن بماندی بر شهریار
ستاینده بُد شهریار اردشیر	چو دیدی به درگاه مردی دبیر
نویسنده گفتی که گنج آگند	هم از رای او رنج پیرا کند
بدو باشد آباد شهر و سپاه	همان زبردستان فریادخواه
دبیران چو پیوند جان منند	همه پادشا بر نهان منند

(شاهنامه فردوسی، تصحیح محمد دبیر سیاقی، ج ۴، صص ۱۳۷۶ و ۱۳۷۵)

بخش های مختلف تشکیلات اداری، مالیاتی، قضایی و نظامی کار می کردند و برخی از آنان با چند زبان و خط آشنا بودند. **4** به رئیس دبیران و کاتبان، ایران دبیرد یا دبیران مهست می گفتند که از جمله صاحب منصبان عالی رتبه تشکیلات اداری ساسانی محسوب می شدند.

دبیران نقش ممتاز و بسیار مهمی در تشکیلات اداری ساسانی داشتند. آنها در مرکز آموزشی به نام دبیرستان آموزش می دیدند **4** کار اصلی دبیران نگارش فرمان ها، نامه ها و اسناد و ثبت و ضبط آنها بود، ولی کارهای دیگری مانند گردآوری و تألیف خدای نامک هم از وظایف ایشان بود. دبیران در

دربار شاهان ساسانی نیز، تشکیلات و تشریفات زیادی داشت و افراد و گروه‌های مختلفی به عنوان ندیمان، پزشکان، موسیقی دانان و امثال آنها در آنجا خدمت می‌کردند. قلمرویی که ساسانیان بر آن فرمان می‌راندند، **ایران‌شهر**

نامیده می‌شد. قلمرو ایران‌شهر به چندین کوره یا استان تقسیم شده بود که اعضای خاندان شاهی، افرادی از خاندان‌های بزرگ و یا فرماندهان نظامی بر آنها حکومت می‌کردند.

یک توضیح

در دوره ساسانی، استان‌ها یا کوره‌ها نیز به بخش‌های کوچک‌تری تقسیم می‌شدند که به آنها شهر می‌گفتند و مرکز آن «شهرستان» نام داشت و حاکمی محلی با عنوان «شهریک» آن را اداره می‌کرد. در رأس هر ده و مزارع آن (روستاگ = روستاق) هم یک دیهیک بود. در این دوره، به حکام نواحی مستقل نیز «شهردار» گفته می‌شد. در زمان خسروانوشیروان، قلمرو ساسانی به چهار بخش بزرگ تقسیم شد: خوراسان (= مشرق) شامل: خراسان، سیستان و کرمان؛ خوروران یا خوربران (= مغرب) شامل: بیشتر سرزمین‌های مرکزی و غربی ایران؛ بخش شمالی شامل: آذربایجان، طبرستان، ارمنستان و گرجستان؛ نیمروز (= جنوب)، شامل: پارس و خوزستان. در رأس هر بخش، یک سپهبد یا مرزبان قرار داشت که هم‌زمان، مسئولیت امور نظامی، اداری و مالیاتی را برعهده داشت.

1. قضاوت و دادرسی در ایران باستان به چند شکل انجام می‌گرفت؟

قضاوت و دادرسی

بر اساس باورهای کهن ایرانی، مهر یا میترا، ایزد پیمان و قانون و پشتیبان نظم اجتماعی بود. یکی از اصول مهم اندیشه ایرانی، پایبندی به عهد و پیمان بود. ایرانیان باستان همچنین به عدالت و راستی اهمیت بسیار می‌دادند و یکی از آرمان‌های آنان این بود که فرمانروایی عادل بر آنان حکومت کند. در ایران باستان، قوانین، بیشتر از عرف و عادات و اعتقادات قومی ایرانیان و به‌ویژه اوستا، کتاب دینی زرتشتیان گرفته شده بود. در برخی از کتاب‌های دینی آن زمان، مطالب بسیاری درباره انواع جرم و مجازات دیده می‌شود.

سوی شاه و یا حاکمان مناطق مختلف منصوب می‌شدند. روحانیون عمدتاً به اختلافات حقوقی و مدنی، و قضاوت شاهی به جرایم سیاسی و نظامی رسیدگی می‌کردند. قوانین مربوط به نظم عمومی، نافرمانی و خیانت به شاه و کشور حتی در مورد شاهزادگان و دیگر اعضای خاندان شاهی خیلی سخت و بدون ملاحظه اجرا می‌شد. معمولاً شاه بالاترین مرجع قضایی و قاضی القضات به‌شمار می‌رفت و در محاکمه‌های مهم، اغلب، حکم نهایی را او صادر می‌کرد. همچنین برخی از پادشاهان در روزهای معینی از سال، شخصاً به شکایت و دادخواهی مردم عادی رسیدگی می‌کردند.¹

در سنگ‌نوشته‌هایی که از شاهان هخامنشی به‌ویژه داریوش یکم بر جای مانده، نکته‌ها و مطالبی درباره انصاف، عدالت و راستی و اجتناب از دروغ و بیداد به چشم می‌خورد.

¹ به‌طور کلی قضاوت به دو شکل غیررسمی و رسمی انجام می‌گرفت. شکل غیررسمی قضاوت را اغلب ریش‌سفیدان و بزرگان خانواده‌ها و قبایل برعهده داشتند. قضاوت رسمی، بیشتر بر عهده روحانیون زرتشتی و نیز قضاتی بود که از

بررسی شواهد و مدارک

داریوش یکم در سنگ‌نوشته بیستون از رفتار عادلانه و منصفانه خود و دودمانش سخن گفته و به آن مباحثات کرده است: «... نه من و نه دودمانم دروغگو و بدقلب نبودیم. من موافق حق و عدالت رفتار کردم. نه ناتوان و نه توانا را نیازردم. مردی که با دودمان من همکاری کرد، او را نیک نواختم و آن کسی که بدی کرد، سخت کیفر دادم... تو که پس از من شاه می‌شوی، مردی که دروغگو باشد و آن کس را که بیدادگر باشد، دوست مباش و به سختی از او پرسش کن.»

مادیان هزار دادستان

مجموعه ای از قوانین و محاکمات عصر ساسانی در کتاب..... به زبان پهلوی گردآوری شده است.

1. قضاوت و دادرسی در دوره ساسانیان چگونه بود؟

فعالیت ۵

با راهنمایی دبیر خود، سنگ نوشته های داریوش یکم را بررسی نمایید و نکته های مربوط به عدالت و قضاوت را از آنها استخراج و فهرست کنید.

از اشارات نویسندگان یونانی معلوم می شود که در دوران هخامنشی قوانینی وجود داشته که قدرت و اختیارات پادشاه را محدود می کرده است. مثلاً هرودت به قانونی ایرانی اشاره می کند که براساس آن، شاه نباید کسی را به سبب یک بار ارتکاب جرم، به مرگ محکوم کند. همچنین برخی پادشاهان هخامنشی مانند کمبوجیه و خشایارشا درباره قانونی بودن برخی از کارهای خود با قضات شاهی مشورت می کرده اند.

در دوره هخامنشی ترکیبی از قوانین و شیوه های دادرسی اقوام ایرانی و نیز اقوام و ملت های غیرایرانی تابع امپراتوری هخامنشیان، مبنای قضاوت بوده است. در درس ۴ خواندید که قرن ها پیش از هخامنشیان، به دستور حمورابی، پادشاه بابل، مجموعه ای از قوانین در زمینه های گوناگون زندگی اجتماعی تدوین شده بود و اتفاقاً لوح سنگی آن قوانین در شوش، پایتخت سلسله های ایلام و هخامنشی کشف شده است. پادشاهان هخامنشی ملل تابع خود را، در تبعیت از قوانین و آداب و رسوم خود، آزاد می گذاشتند. درباره قضاوت و دادرسی در دوره ساسانیان اطلاعات و مدارک

بیشتری باقی مانده است. مجموعه ای از قوانین و محاکمات عصر ساسانی در کتاب «مادیان هزار دادستان» به زبان پهلوی گردآوری شده و منبع ارزشمندی برای آشنایی با نظام حقوقی و دادرسی آن دوره محسوب می شود (در دوره ساسانی، تشکیلات قضایی گسترش یافت و نقش روحانیان زرتشتی در امور قضایی بیشتر از گذشته شد. گروهی از روحانیان زرتشتی که با قوانین دینی و احکام عرفی آشنایی داشتند، عهده دار امور قضاوت بودند.) 1

یک توضیح

در محاکم قضایی عصر ساسانی معمولاً سخنان طرفین دعوا در دفترهایی به نام پرسش نامک ثبت می شد و طرفین دعوا آن را امضا می کردند. تشخیص درستی امضاها و هویت شاکی و متهم برعهده داور (قاضی) بود. گرفتن وکیل هم مرسوم بود. حکم دادگاه برای طرفین لازم الاجرا بود و هزینه دادگاه را کسی که محکوم شده بود باید می پرداخت. در محاکمه هایی که تشخیص حقانیت طرفین دعوا و یا گناهکاری متهم برای قاضی میسر نبود، وی طرفین دعوا و یا متهمان را مورد آزمایش یا ور قرار می داد. ور دو گونه بود: ور گرم: گذشتن از آتش، و ور سرد: خوردن سوگند که همان آب آمیخته با گوگرد بود.

1. درباره سپاه و جنگ افزارها در دوره حکومت ماد توضیح دهید

2. وضعیت سپاه و جنگ افزارها در دوره هخامنشیان چگونه بود؟

3. وضعیت سپاه و جنگ افزارها در دوره اشکانیان چگونه بود؟

سپاه و جنگ افزارها

شکل گیری و گسترش حکومت های بزرگ در ایران باستان که هر یک به مدت چندین قرن دوام آوردند، بدون وجود ارتشی منظم، مجهز و آموزش دیده، امکان پذیر نبود.

مادی ها: دَهیوک، مؤسس حکومت ماد با گردآوری جنگاوران قبایل متحد خود، اقدام به تشکیل سپاهی کرد. او به منظور مقابله با هجوم آشوری ها، هگمتانه (همدان کنونی) را به صورت دژی نظامی درآورد و استحکامات و قلعه های متعددی بنا کرد. هُووُخْشْتَر، سومین پادشاه ماد، سپاه خود را به دسته های کمان داران، نیزه داران و سواران تقسیم کرد و در کنار آنان دسته های پشتیبانی، تدارکات و یگان های بارکش قرار داد.

سلاح های سپاه ماد شامل خنجر، سرنیزه، سپر، شمشیر، تیر و کمان و زوبین بوده است) 1

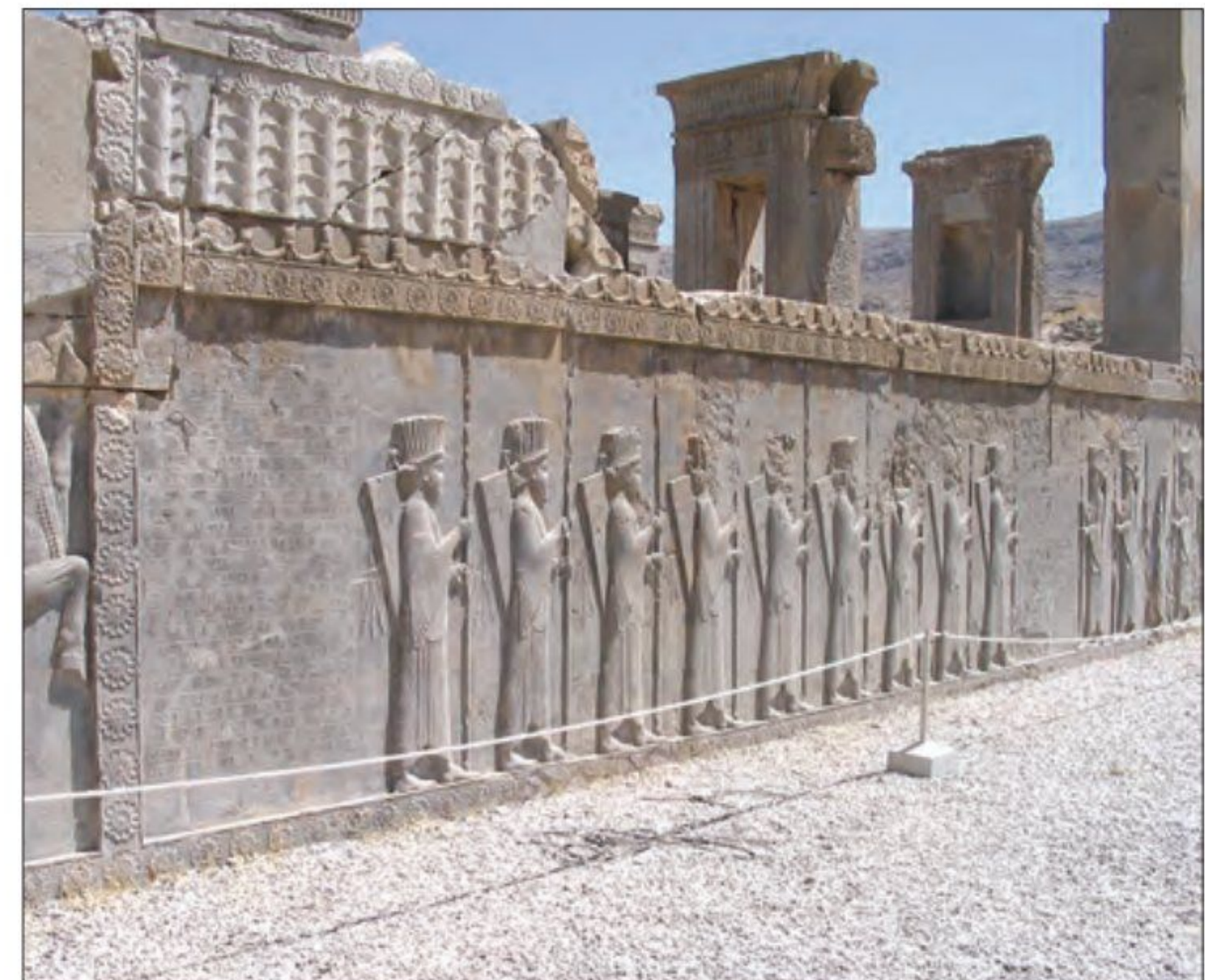
هخامنشیان 2) سپاه هخامنشی تا زمان داریوش یکم متکی

بر واحدهای مختلف پیاده نظام بود که از قبایل، اقوام و ملل تابعه به آن پیوسته بودند. داریوش در زمینه نظامی و نوسازی سپاه نیز اقدام های مهمی انجام داد. او در زمینه نظامی، نیروی ویژه ده هزار نفری به نام **سپاه جاویدان** را تشکیل داد. این نیروی نظامی به این سبب جاویدان نامیده شد که هیچ گاه از شمار آنها کم نمی شد. هرگاه سرباز یا فرماندهی بازنشسته یا کشته می شد، به سرعت فرد جدیدی جایگزین او می شد. اعضای این سپاه، از میان جوانان برومند پارسی انتخاب می شدند و آموزش های ویژه می دیدند.

در سپاه هخامنشی سواره نظام جایگاه مهمی داشت. سلاح اصلی آن نیزه بود. پس از سواره نظام، خیل عظیم پیاده نظام بود. در ارتش هخامنشی به جز پارسی ها، دیگر اقوام ایرانی و غیرایرانی نیز حضور داشتند. هر یک از این اقوام، لباس جنگی و جنگ افزارهای مخصوص خود را داشتند.

● نگاره کمان داران هخامنشی - کاخ آپادانای شوش

● سنگ نگاره سربازان سپاه جاویدان - تخت جمشید

ناوهای جنگی را پارسیان و مادی ها بر عهده داشتند) 2
اشکانیان 3) اشکانیان به نیروی سواره نظام اهمیت فراوان می دادند و در سپاه اشکانی، نیروی پیاده نظام نقش چندانی نداشت. اساس تشکیلات نظامی اشکانیان، سواره نظام چابکی بود که در هنگام سواری تیراندازی می کرد و باعث از هم پاشیدن لشکر دشمن می شد. مهم ترین جنگ افزارهای این

یکی دیگر از اقدام های بزرگ داریوش یکم، تأسیس نیروی دریایی بود. به تدبیر این پادشاه، چندین پایگاه دریایی در خلیج فارس، دریای سرخ و دریای مدیترانه به وجود آمد. دریانوردان ملل مختلف تابع امپراتوری، از جمله فنیقی ها، سوری ها، مصری ها، قبرسی ها و مردمان آسیای صغیر در نیروی دریایی هخامنشیان خدمت می کردند، اما فرماندهی

1. وضعیت سپاه و جنگ افزارها در دوره ساسانیان چگونه بود؟

را به هم می‌ریخت. سورنا، سردار معروف اشکانی، با همین روش هراس بزرگی در سپاه کراسوس رومی ایجاد کرد و در نبرد حران (۵۳ ق.م.) پیروز شد. **3** ساسانیان با به قدرت رسیدن خاندان ساسانی، سپاه دائمی و مجهزی به وجود آمد. اصلی‌ترین بخش این سپاه را سواره نظام سنگین اسلحه زره پوش تشکیل می‌داد که به آن اسواران گفته می‌شد. سر تا پای اسواران با زره‌های فلزی پوشیده

سپاه، تیر و کمان و نیزه بود. دلیل توانمندی سواره نظام اشکانی، پیشینه صحرانوردی‌شان بود که به آنان توانایی جنگیدن و تحمل مشقت را داده بود. اشکانیان به تدریج، سواره نظام دارای سلاح سنگین نیز تشکیل دادند که مجهز به زره و کلاه خود بود. استفاده از صدای طبل نیز در آغاز حملات سپاه اشکانی معمولاً وحشت بسیاری در لشکر دشمن ایجاد می‌کرد و نظم آنها

● سواره نظام سنگین اسلحه اشکانی

نیروی دریایی ساسانی از ابتدای تأسیس این سلسله به وجود آمد. اردشیر بابکان و جانشینان او، از نیروی دریایی برای برقراری امنیت و تحکیم سلطه خود بر خلیج فارس و دریای عمان و سواحل جنوبی آن استفاده کردند. خسرو انوشیروان با استفاده از نیروی دریایی، یمن را از اشغال حبشیان که از سوی امپراتوری روم شرقی (رقیب ساسانیان) حمایت می‌شدند، نجات داد و باب‌المنذب و خلیج عدن را به تسلط خود درآورد. **1**

شده بود و حتی اسب‌هایشان نیز پوشش زرهی داشتند. بخش دیگری از سپاه ساسانی را سواره نظام سبک اسلحه که افراد آن مجهز به کمان بودند، تشکیل می‌داد. اعضای سواره نظام از میان جوانان طبقه اشراف و نجبا برگزیده می‌شدند.

پیاده نظام ساسانی عمدتاً شامل روستاییانی بود که اسلحه و تجهیزات مناسبی نداشتند و به لحاظ نظامی، چندان اهمیتی به آنان داده نمی‌شد. از جمله ابتکارات نظامی ساسانیان، استفاده از فیل در جنگ‌ها بود.

1. ارتشتارستان چگونه مکانی بود؟

○ سنگ نگاره سواره نظام ساسانی - بیشاپور، استان فارس

1) در دوران ساسانی، مدارس به نام ارتشتارستان وجود داشت که افراد ارتش در آنجا آموزش می‌دیدند (1) برخی شواهد نشان می‌دهد که در آن زمان، کتابچه‌هایی با موضوع‌های تخصصی درباره آموزش‌های نظامی از قبیل تشکیلات قشون، فنون جنگ، تیراندازی با کمان، تغذیه سپاهیان و مراقبت از اسبان وجود داشته که مربیان از آنها برای آموزش سربازان استفاده می‌کرده‌اند.

پرسش‌های نمونه

- 1 منابع دست‌اولی را که از آنها برای تدوین و تألیف این درس استفاده شده است، از متن درس استخراج و فهرست کنید.
- 2 نقش داریوش بزرگ را در طراحی و ساماندهی نظام اداری - سیاسی هخامنشیان، ارزیابی و تحلیل کنید.
- 3 تفاوت شیوه‌های حکومت هخامنشیان و اشکانیان را به لحاظ تمرکز و یا عدم تمرکز قدرت، به طور مستدل توضیح دهید.
- 4 مجلس‌های دوران اشکانیان چه نقشی در اداره امور کشور داشتند و اعضای آنها چه گروه‌هایی بودند؟
- 5 علل و نتایج گسترش تشکیلات اداری (نظام دیوان‌سالاری) را در زمان ساسانیان توضیح دهید.
- 6 وضعیت قضاوت و دادرسی را در زمان هخامنشیان، در چهار سطر، خلاصه کنید.
- 7 شباهت‌ها و تفاوت‌های سپاهیان اشکانی و ساسانی را از متن درس استخراج و فهرست کنید.